

Parodiranje biblijskih motiva u filmu *Life Of Brian* (1979.) Montyja Pythona — parodija ili blasfemija?

Krunoslav Matošević*

Sažetak

Članak proučava odnos između sakralne i profane umjetnosti te filma koji proizlazi iz njihova sukoba. Na primjeru određenih scena iz filma objašnjava se njegova parodijska i satirična narav, blasfemičnost i heretičnost. Na samome početku rada objašnjava se dihotomija religija–kultura iz koje zapravo proizlaze moguće nedoumice oko žanrovske odredivosti samoga filma i njegove kategorizacije kao heretičnoga ili blasfemičnoga. Govori se o njihovu međuodnosu, interakciji i produkciji. U drugome se dijelu rada govori o religijskim filmovima i njihovoj produkciji, a u trećem dijelu film se žanrovski određuje te se tumače elementi koji ga smještaju u te okvire. Objašnjava se što su parodija i satira te se nakon toga, u četvrtome dijelu, objašnjava što su hereza i blasfemija. Na kraju se sintetiziraju raščlanjene spoznaje koje *Life of Brian* određuju kao parodijsko–satiričan film s povijesno–biblijskim elementima.

Ključne riječi: parodija, hereza, Biblija, film, kultura

Uvod

Slavni britanski glumački sekstet Monty Python osnovan je 1969. godine. Iako je raspušten sad već davne godine 1974., još uvijek plijeni pozornost i zauzima retke u najtiražnijim časopisima Skupinu su činili Graham Chapman, John Cleese, Terry Gilliam, Eric Idle, Terry Jones i Michael Palin, a okupila se oko stvaranja televizijske serije *Leteći cirkus Montyja Pythona*. Osim serije zajedno su snimili i četiri filma, nekoliko glazbenih albuma i igrali kazališne predstave.

U ovom će se radu promatrati njihov najkontroverzniji film *Life of Brian* snimljen 1979. godine. Parodija o Isusu, što je jedno od žanrovskih određenja filma, bila je zabranjena u Norveškoj, Irskoj i nekim gradovima Velike Britanije, no unatoč svemu, film je potukao sve rekorde gledanosti. Suočio s brojnim problemima prigodom produkcije, prije svega zbog tematike koju obrađuje. Upravo je

* Krunoslav Matošević, mag.educ.philol.croat. E–pošta: kruno.matosevic26@gmail.com

to bio razlog povlačenja *EMI films*–a iz projekta nakon, čega je stvar spasio bivši član sastava *Beatles* George Harrison, veliki prijatelj pythnovaca koji je osnovao vlastitu tvrtku koja je financirala film. U Italiji je prikazivanje Brianova života dopušteno tek nakon jedanaest godina, a u Republici Irskoj nakon osam godina. U Norveškoj prikazivanje je dopušteno godinu dana nakon premijere, što je iskorišteno u susjednoj Švedskoj gdje je film reklamiran kao »toliko smiješan da je zabranjen u Norveškoj«.

Razlog takva bojkota bilo je tumačenje filma kao hereze i ruganja Isusu Kristu, iako je glavna tema filma kritika nekih aspekata religije poput nekritičkoga prihvaćanja ideja, sljedbeničkoga mentaliteta, psihologije mase i izvrtanja činjenica. Osim toga, prisutna je i politička tematika vidljiva kroz Brianov politički angažman u jednoj od brojnih separatističkih organizacija koje se samostalno bore za oslobađanje Judeje od rimske vlasti. O svemu tome, kao i o odnosu kulture i religije, detaljnije se govori u sljedećim poglavljima u kojima će se i sam film pokušati pobliže odrediti.

1. Odnos religije i umjetnosti

»Religija je sastavnica kulture, kultura je oblik religije. Svaki religijski čin — bilo da je riječ o kakvoj ustanovljenoj religiji, ili pak o najosobnijem titraju duše — uobličen je kulturom.«¹ Iz ove kratke tvrdnje može se uvidjeti međuovisnost dvaju naizgled oprečnih svjetova. Iako je riječ o dvama autonomnim područjima, religija i umjetnost kroz cijelu povijest čovječanstva međusobno se dodiruju, isprepliću, prožimaju, nadopunjuju, ali i sukobljavaju. Umjetnici su vrlo često koristili religijske motive kao inspiraciju i motivaciju za svoja djela, i upravo neka djela religijske tematike pripadaju među vrhunska umjetnička ostvarenja čitavoga čovječanstva. S druge strane, religija se oduvijek obilato koristi umjetnošću kako bi riječju, plesom, pokretom ili slikom posredovala svoje sadržaje, tako da je bez umjetnosti, u najširem smislu riječi, religija nezamisliva.

Borba za autonomiju umjetnosti i kulture nailazila je na velik otpor u svim religijama. Kad je riječ o Katoličkoj Crkvi, odgovor na autonomiju umjetnosti i slobodu umjetnika bile su cenzure, javne osude, društveno–vjerske diskriminacije umjetnika, zabrane i uništavanje njihovih djela. U tom kontekstu nezaobilazno je spomenuti znameniti *Index Librorum Prohibitorum*; popis zabranjenih knjiga i publikacija koje je Katolička Crkva cenzurirala s uvjerenjem da predstavljaju opasnost za njezine članove i za nju samu. Papa Pavao VI. ukinuo je *Index* 1966., ali je popis unatoč tomu bio obilježio cijeli novi vijek, sve do Drugoga vatikanskog sabora koji će s obzirom na odnos Crkve i kulture u najširem smislu ovoga pojma zauzeti stav nužnog prevladavanja podijeljenosti između Evandjelja i kulture.

1 Tillich, Paul, *Teologija i kultura*, Sarajevo, 2009, 41.

U članku *Isus u filmskoj umjetnosti. Koliko Isus smije biti čovjek?*² kaže se kako sve ono što općenito vrijedi za odnos religije i umjetnosti, vrijedi i za odnos religije i filmske umjetnosti. Napetosti između religije i filma u suvremeno doba najčešće se vežu uz satiru i(li) ironiziranje religijskih likova i sadržaja koji katkad skliznu u polje neumjesnih provokacija i bagateliziranja umjetnosti kao takve, ali i uz druge umjetničke interpretacije religijskoga (makar one bile na visokoj estetskoj razini) ako se ne poklapaju s doktrinom, teologijom i samorazumijevanjem određene religijske skupine. Odnos prema slobodi umjetničkoga izraza i danas je jedan od najvećih izazova svake religije. Pitanje slobode umjetničkoga izraza temeljno je pitanje umjetnosti kao takve, jednako kao što je pitanje različitih i novih interpretacija svetoga i religijskoga temeljno pitanje svake religije; u suprotnom ona prelazi u dogmatizam³ i fundamentalizam.⁴

2. Religijski filmovi s prikazom Isusova lika

Dok drugi filmski žanrovi imaju prilično čvrste formate pri čemu publika točno zna što može očekivati, to nije slučaj i s religijskim filmom, kolikogod teme koje obraduje bile općepoznate. Što se može očekivati u jednome religijskom filmu odnosno filmu o Isusu? Filmsku inačicu Isusove biografije isključivo kako ju prenose evanđelja i kako je ona prihvaćena u kršćanstvu, bez apokrifnih spisa i drugih legendi? Film koji će prikazivati samo zemaljsku egzistenciju Isusa iz Nazareta ili i njegovo božanstvo? Koliko je Isusove čovječnosti dopušteno i kako prikazati Boga na filmskom platnu? Gdje su granice »blasfemije« i povrede »vjerskih osjećaja« koje ne bi smjele prelaziti i može li se u umjetnosti uopće govoriti o granicama? Parafrazirajući Karl–Eugena Hagmanna⁵, Drago Bojić kaže: »Neovisno o tome smatraju li se religijski filmovi ili filmovi o Isusu zasebnim filmskim žanrom, činjenica je da se ovi filmovi kreću u napetom polju između različitih i brojnih polova — između provokacije i trivijalnosti, između blasfemije i kiča, između umjetnosti i komercijale, između kršćanske tradicije i aktualne sadašnjosti, između nauka Crkve i slobode umjetnika, između teologije i estetike — što u najkraćem definira kompleksnost ovog filmskog žanra.«⁶

2 Usp. Bojić, Drago, *Isus u filmskoj umjetnosti. Koliko Isus smije biti čovjek?*, *Služba Božja*, 2012, 52, 1, 119–132. Dio rada koji propituje odnos religije i umjetnosti većim dijelom parafrazira spomenuti članak.

3 Nekritičko mišljenje koje se temelji na autoritarnim sudovima koji ne podliježu ispitivanju i sumnji, na formulama koje su za sve obvezatne.

4 Općenito se odnosi na vjerovanje koje strogo slijedi ustanovljeni skup osnovnih principa, često religiozne naravi. Iako su mnogi pokreti kroz povijest imali vjersku sastavnicu te bi se mogli definirati kao vjerski fundamentalizam, on predstavlja relativno nov fenomen koji je uočen tek početkom 20. stoljeća.

5 Hagmann, Karl–Eugen, *Kamera ab — Jesus, der einhundertzwanzigste!*, *Film–Dienst Extra*, *Jesus in der Hauptrolle. Zur Geschichte und Ästhetik der Jesus–Filme*, 1992, 5.

6 Bojić, Drago, *Isus u filmskoj umjetnosti. Koliko Isus smije biti čovjek?*, *Služba Božja*, 2012, 52, 1, 127.

Budući da se u filmovima o Isusu scenaristi i redatelji služe i nebiblijskim, nekanoniziranim izvorima kao što su apokrifni spisi, legende ili drugi povijesni dokumenti kombinirani s fikcijom, to dodatno pojačava kontrareakcije iz Crkve. No to nije slučaj samo kad je riječ o filmskoj umjetnosti već o umjetnosti uopće, a ova problematika postoji kroz cijelu povijest Crkve i kršćanstva.

Drugi problem s kojim se susreću i filmski umjetnici, a on je istodobno i jedan od najvećih izazova teologije i kršćanske vjere, odnosi se na predstavljanje Isusove ljudske egzistencije i njegova božanstva. Gotovo svi filmovi o Isusu koje je Katolička Crkva označila kao blasfemične ili neprimjerene odnose se na predstavljanje Isusova čovjštva. Filmovi koji plastično prikazuju Isusovo čovjštvo odnosno njegovo »ljudsko« ponašanje, ljudske dileme i pitanja, nailazili su i nailaze na osudu Katoličke Crkve. Najteže pitanje koje se veže uz filmove o Isusu jest pitanje doktrinarnoga shvaćanja Isusa, dogmi i crkvenoga (teološkoga) nauka. Kršćanstvo se mora suočiti s novošću suvremenoga svijeta, da Bog i govor o Bogu nisu više dopušteni samo predstavnicima Crkve, odnosno da oni više nisu njihov jedini interpretator.

Bernhard Fresacher reći će: »Govor o Bogu nije samo stavljen u mnoštvo kršćanskih tradicija i drugih religija, već i u razliku drugih formi koje se odnose na Boga: umjetnosti, literaturi, reklami, filmu i televiziji.«⁷

U članku *Jesus im Film. Eine Auswahl filmographie*⁸, Peter Hasneberg govori kako je Isusov lik budio zanimanje redatelja i glumaca od prve pojave filma, a teme o njegovu životu i njemu samome različito su obrađivane. Neki filmski uradci odlikuju se izravnim prikazima Isusova života prema evanđeljima, apokrifnim spisima ili slobodnim književnim zamišljanjima, dok se drugi odlikuju neizravnim prikazima Isusova djelovanja preko »odraznih« ili sporednih likova prikazanih u evanđeljima — poput Barabe — ili preko izmišljenih likova kao što su Ben Hur ili Brian. Osim ovih dviju vrsta, postoji i treća u koju se mogu ubrojiti moderne verzije prikazivanja koje Isusov život i djelovanje interpretiraju u suvremenoj usporednoj pripovijesti, odnosno kao temu obrađuju Isusov povratak u sadašnjost.

U istome članku *Life of Brian* opisuje se kao »satira britanskog komičnog seksteta, ispunjena grubim aluzijama i neumjesnom igrom riječi, jedna mješavina drskih dosjetaka, neukusnih ispada i cinizma, što je skupa vrlo strano ne samo kršćanskom osjećaju.« Vrlo je lako primijetiti negativan stav koji je autor zauzeo prema *Montyju Pythonu* i njihovu uratku. U daljnjem radu pokušat će se pronaći razlozi takva stava i utvrditi njegov legitimitet.

Pythoni su u ranoj fazi planiranja namjeravali napraviti parodiju Isusova života, ali odustali su i umjesto toga odlučili napraviti film o sličnom pojedincu rođenom u isto vrijeme. Isus se u filmu pojavljuje samo dva puta (u staji i tijekom

7 Fresacher, Bernhard, *Neue Sprachen für Gott? Eine Einführung*, *Neue Sprachen für Gott. Aufbrüche in Medien Aufbrüche in Medien, Literatur und Wissenschaft*, 2010, 10.

8 Hasneberg, Peter, *Jesus im Film. Eine Auswahl filmographie*, *Medienpraxis. Grundlagen*, 1997, 10, 39–48.

jednoga govora) i prikazan je u skladu s kršćanskim uvjerenjima. U komentarima britanskoga izdanja DVD–a Pythoni su priznali da je film heretičan utoliko što ismijava neke vidove moderne organizirane religije, ali da nije svetogrdan jer se ne izruguje kršćanskomu bogu. Kako bi se moglo govoriti o tome, potrebno je pobliže odrediti pojmove parodije i satire te blasfemije i hereze, budući da se *Life of Brian* često određivao tim žanrovima i da su mu se vrlo često pripisivali epiteti nastali od spomenutih imenica.

3. *Parodija i satira kao žanrovski okvir filma Life of Brian: teorijski uvod o parodiji i satiri*

Ako se analiziraju različite definicije parodije i satire, razvidno je da su one podudarne i da ne odstupaju u bitnim odrednicama.

Parodija (franc. *parodie*; engl. *parody*; njem. *Parodie*; španj. *parodia*) kao umjetnička forma može se naći gotovo u svim umjetnostima, iako se najčešće susreće u književnosti, glazbi, kazališnoj i filmskoj umjetnosti. Parodija se obično u teoriji književnosti i glazbe definira kao »šaljivo i podrugljivo oponašanje, prerađivanje nekog književnog ili glazbenog djela«⁹, odnosno »uporaba različitih jezičnih sredstava radi komičnog oponašanja stila pisca ili književnog djela«¹⁰. Parodist obično zadržava formu djela i tipične izraze, ali mijenja mu smisao dodavanjem drugih izričaja s ciljem da se nešto ili netko izrugava odnosno karikira. Dakle, dio prijašnje žanrovske odrednice ostaje, samo se mijenja sadržaj koji više ne odgovara ranijoj formi. Ako se promijeni oblik, a zadrži sadržaj, dobiva se satirički oblik, travestija. Slične definicije nalaze se i u teoriji drame. Tako se parodija određuje kao »dramski komad ili fragment teksta koji ironično transformira neki postojeći tekst, rugajući mu se putem svakovrsnih komičnih efekata, odnosno kao kazališni komad burlesknog žanra u kojem se iskripljava visoki žanr.«¹¹ Parodija nekog djela nije samo komička tehnika. Ona uspostavlja igru usporedbi i komentara s parodiranim djelom te književnom i kazališnom tradicijom te stvara kritički metadiskurz o izvornome komadu.

Najpreciznijom se čini definicija njemačkoga teoretičara Gangolfa Hessa. Parodija se, prema njegovu mišljenju, shvaća kao »kreacija koja oponaša jedno drugo djelo, vrstu djela ili stilski pravac i pritom hotimice i na prepoznatljiv način ističe komiku i antitematsku kritiku usmjerenu protiv izvornih umjetničkih djela (obrazaca), kritiku onoga koji poznaje takva djela i posjeduje intelektualno razumijevanje potrebno za shvaćanje parodije.«¹² U teoriji filma parodijom se označava vrsta zabavnoga, komercijalnog filma koji na komičan i podrugljiv način oponaša neko drugo, ozbiljno filmsko ili drugo umjetničko djelo, obično tako

9 Taritaš, Milan, *Rječnik književne interpretacije*, Zagreb, 1993, 156.

10 Čubelić, Tvrtko, *Književni leksikon*, Zagreb, 1972, 368.

11 Pavis, Patrice, *Pojmovnik teatra*, Zagreb, 2004, 256.

12 Hess, Gangolf, *Urheberrechtsprobleme der Parodie*, Baden–Baden, 1993, 33.

što zadržava oblik i formalne odrednice djela koje parodira, a u njih unosi nov, komičan sadržaj. Ipak, nikad nije bila važan filmski žanr.¹³

Za razliku od parodije, Satira (franc. *satire*; engl. *satire*; njem. *Satire*; španj. *sátira*) određena je kao »komika s ozbiljnom namjerom, da moralne mane popravlja; nju obilježava rečenica: *ridendo castigat mores*; a oblikovna prikazivala satiri jesu karikatura, parodija, travestija«¹⁴, odnosno ona je »komad u kojem se uprizoruje i kritizira neka društvena praksa ili ljudski porok.«¹⁵ Satira uz parodiju upotrebljava i humor i ironiju. Javlja se gotovo u svakom mediju, od antičkih vremena. U srednjem vijeku satira je bila uglavnom usmjerena na ljudske grijehe i poroke, a od XVI. stoljeća likovni umjetnici često koriste satiru kao sredstvo kojim djeluju protiv političke hipokrizije, socijalnih nepravdi i ugnjetavanja. Dakle, ona je »književno djelo u kojem se izvrgavaju podsmijehu ljudske slabosti, osuđuju se poroci, smiješne strane pojedinaca i socijalnih grupa.«¹⁶

4. Elementi parodije i satire u filmu *Life of Brian*

U filmu *Life of Brian* može se prepoznati nekoliko karakteristika parodije i satire. Kako bismo se lakše »kretali« kroz film i mogli pratiti elemente bitne za ovaj rad, ukratko donosim njegov sadržaj: Brian Cohen rođen je u štali nedaleko od one u kojoj se istodobno rodio Isus; te noći trojica mudraca čak su ga zamijenila za Krista. Brian odrasta u mladića idealista koji se protivi rimskoj okupaciji Judeje. Slušajući jednoga dana Isusov govor, upoznaje mladu pobunjenicu koja ga uvlači u jedan od mnogih separatističkih pokreta protiv rimske vlasti. Njegov je prvi pobunjenički zadatak pisanje grafita na zgradu rimskog guvernera; rimski centurion zgrozi se kad vidi da je njegov natpis na latinskom gramatički neispravan (*Romanes eunt domus*) pa ga natjera da za kaznu stotinu puta na zidu napiše pravilno »Rimljani idite kući« (*Romani ite domum*). Zbog niza slučajnosti i nesporazuma tijekom Brianovih daljnjih pobunjeničkih akcija, skupina ljudi počne ga smatrati mesijom, unatoč njegovu jasnom odbijanju takvih ideja. Budući da su ga ljudi već počeli slijediti, pokušava ih uvjeriti da prigrle individualizam i odbace autoritarne figure, no njegov govor nitko ne shvaća. Rimljani ga ipak uhićuju i osuđuju na razapinjanje na križu. Na kraju filma, viseći na križu, pjeva *Always Look on the Bright Side of Life*.

Može se reći kako su u ovome filmu parodija i satira upravljene prema dvjema različitim stvarima, odnosno područjima života. Parodija se, prema tome, uglavnom koristi u interakciji s novozavjetnim motivima, dok se satira koristi kao oruđe za društveno–političko–povijesnu kritiku. Ipak, i jedno i drugo koristi se s istom svrhom — stvoriti komičan učinak i nasmijati gledatelja. U daljnjem će se tekstu navesti i ukratko objasniti neki dijelovi filma koji sadržavaju te elemente.

13 Gehring, Wes D, *Parody as film genre: »Never give a saga an evenbreak«*, London, 1999, 67.

14 Marković, Franjo, *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Zagreb, 1903, 551.

15 Pavis, Patrice, *Pojmovnik teatra*, Zagreb, 2004, 331.

16 Čubelić, Tvrтко, *Književni leksikon*, Zagreb, 1972, 461.

4.1. Poklonstvo kraljeva

Ustanovljeno je da parodija šaljivo i podrugljivo oponaša, preraduje neki predložak. U ovom slučaju taj se predložak prepoznaje u evanđeljima. Sam početak filma parodira poklonstvo triju kraljeva ili Bogojavljenje. Komično se postiže zamjenom ili obrtanjem »visokog« i »niskog« čime se izokrece biblijska slika povijesti (visoko–nisko, sveto–profano), obrtanjem smisla »unizuju« se sakralne vrijednosti pri čemu je jezični izričaj bitan čimbenik značenja. Naime, scena poklonstva izgleda uobičajenom sve dok Brianova majka, koja dotad po svemu podsjeća na novozavjetni lik Marije Bogorodice, ne pada sa stolca. Dok je scena uobičajena, prati je glazbena pozadina koja aludira na uzvišenost, a uvođenjem komike glazba prestaje. Važno je spomenuti kako lik Brianove majke igra muška osoba te je efekt komičnoga još izraženiji. Mudraci, nakon razgovora o darovima koje su donijeli, odlaze, ustanovljuju da su ušli u krivu štalicu i darovali pogrešno dijete, vraćaju se i uzimaju darove te odlaze dalje.

4.2. Kamenovanje

Kamenovanje¹⁷ se također može promatrati kao biblijski motiv. Nakon što su glavni akteri filma nazočili Isusovu govoru na gori, zaključuju kako im je dosadan te odlaze na kamenovanje koje je u filmu prikazano kao oblik društvene zabave no, ova se scena može promatrati i kao satiriziranje vjerske netolerancije¹⁸. Motiv kamenovanja parodira se i satirizira na više razina: svojevrsnim »quid pro quo«¹⁹ scenarijem na kraju ne strada optuženik nego tužitelj, hiperbolizira se sam čin kamenovanja (okupljeni bacaju ne kamen, nego čitavu stijenu na tužitelja), obrće se povijesna istina pa kamenovanje vrše žene s lažnim bradama... Sam motiv u biblijskome je kontekstu prikazan uzvišenim i najčešće se spominje u kontekstu podnošenja žrtve u ime Isusa Krista, dok se u *Life of Brian* spušta na razinu igre potrebne za uvođenje komike. Promatrajući motiv kamenovanja na taj način može se reći da ga se parodira, no sama je parodija uvedena s razlogom satiriziranja već spomenute vjerske netolerancije.

17 Kamenovanje je pogubljenje kamenjem; to je posebno teška i sramna smrtna kazna koju su poznavali skoro svi narodi u starome vijeku (Egipćani, Perzijanci, Židovi, Grci, Rimljani i Gali). Kamenovanjem se kažnjavalo npr. ubojstvo roditelja, veleizdaja domovine, preljub ili, kao u ovom primjeru, blasfemija odnosno povreda vjerskih zakona. Smaknuće su obično izvodili izvan grada simbolizirajući tako njegovo isključenje iz zajednice. Kamenje su bacali svi prisutni, uglavnom muškarci, a gomila kamenja pod kojom je krivčev leš smatrala se mjestom prokletstva.

18 Optuženik biva optužen zbog povrede židovskoga zakona — spominjao je Božje ime uzalud. Na samome sudjenju isto to radi i tužitelj, ali u ovom slučaju, suprotno povijesnoj istini, biva kažnjen istovjetnom kaznom namijenjenom optuženiku.

19 Jedno je od osnovnih sredstava postizanja komike nesporazum u dijalozima u kojima jedan od likova misli jedno, a drugi, vjerujući da govore o istome, misli drugo. Treba napomenuti da se u filmu ne rabi »standardni« oblik, no njegovi se elementi svakako mogu prepoznati

4.3. Proroci i proroštvo

Prorok je u monoteističkim religijama, »onaj preko kojeg se zbiva objava, univerzalna poruka osobnoga i transcendentnog Boga. Pritom nije riječ o pukom pretkazivanju budućnosti, već o nadahnutu priopćenju temeljnih dogmatskih, bogoštovnih i moralnih načela. Proroci stoje čvrsto u povijesnome razvojnom tijeku, budućnost proizlazi iz sadašnjosti, kao što i sadašnjost proizlazi iz prošlosti, što na određeni način demitizira njihovu djelatnost. Stoga se u njihovoj poruci čuju kritički tonovi o nužnosti mijenjanja sadašnjosti i poziv na obraćenje.«²⁰ U *Life of Brian* parodira se sam lik proroka, ali i njegovo poslanje odnosno proroštvo. Prorok je prikazan kao psihički bolesna osoba, egzibicionist i, nadasve, čudak koji pozornost privlači hiperboličnim uzvikivanjem kritičkih tonova i opomena narodu. U filmu je prikazana čitava galerija takvih likova, a mogu se povezati s biblijskim lažnim prorocima koji »dolaze u ovčjem runu, a iznutra su vuci grabežljivi« (Mt 7,15). Nasuprot njima, spletom nespretnih okolnosti, dolazi Brian kao uzvišeni, pravi prorok kojega narod odlučuje slijediti i u njemu prepoznaje Mesiju, unatoč njegovu jasnom odbijanju takvih ideja. Budući da su ga ljudi već počeli slijediti, pokušava ih uvjeriti da prigrlje individualizam i odbace autoritarne figure, no njegov govor nitko ne shvaća. U Brianovu proroštvu posebna se referenca odnosi na dio iz Lukina evanđelja koji govori o Božjoj providnosti (Lk 12,22–31) te se na izvjestan način parodira tako da Brian banalizira i izokreće Isusove riječi, čineći ih prizemnima.

4.4. Čuda

Usporedno s time, parodiraju se i čudesa, znamenja ili znakovi koja Brian kao »mesija« čini, a koja aludiraju na Isusova čuda opisana u evanđeljima. »Isusova čuda mogu se svrstati u četiri skupine: ozdravljenja bolesnih, pokazivanje Isusove vlasti nad prirodom, istjerivanja đavla i oživljavanje mrtvih.«²¹ Najčešća su ozdravljenja bolesnih. U Novome zavjetu spominje se oko 25 pripovijesti o Isusovu ozdravljenju bolesnih među kojima je najmanje bilo oživljavanja ili uskrisavanja. Isus je oživio Lazara, dvanaestogodišnju djevojčicu (Mt 9,23–25) i sina jedinca majke koja je bila udovica (Lk 7,12–15). Isus je pokazao svoju moć i vlast nad prirodom, kada je utišao oluju na nemirnome moru (Mt 8,27), kada je hodao po vodi (Iv 6,16–21), umnažanjem kruha (Mk 6,42–43) itd. U *Life of Brian* »mesija« liječi nijemoga čovjeka²² tako da mu skače na nogu pa ovaj od boli progovara htio to ili ne, stablo čini plodnim iako je ono već bilo plodno, ostavlja im sandalu kao znamenje da ga slijede, a ona mu je zapravo sama spala s noge²³, liječi slijepca koji si zapravo umišlja da je izliječen pa pada u jamu itd.

20 Rebić, Adalbert (ur.) *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002, 761.

21 Musset, Jacques et al., *Svijet Biblije, Stari zavjet*, Zagreb, 1991.

22 Zapravo se radi o čovjeku koji se zavjetovao na šutnju i isposnički život.

23 Ovdje je moguće povući paralele Krist — Brian — Pepeljuga te se na taj način ovaj element parodije čini još izraženijim; dolazi do više razine ironije.

4.5. *Križ i raspeće*

Ipak, najžešće kritike katolika *Life of Brian* dobio je zbog, kako su oni govorili, izrugivanja križa koji u katoličkoj vjeri predstavlja jednu od najvećih svetinja — otkupljenje čitavoga čovječanstva. Najizravnija poruga upućena križu i raspinjaju zbiva se u sceni Brianova boravka u zatvoru tijekom kojega mu suzatočenik govori kako će se najvjerojatnije »izvući s raspećem«, dok će on morati i dalje biti okovan u vlažnom podrumu. Na kraju filma Brian i biva obješen na križ zajedno s desecima drugih ljudi.

Pythonovci su sebi i filmu u obranu rekli kako se ne rugaju križu te da je to nepobitno iz razloga što križ nije bio rezerviran isključivo za Isusa Krista i njegovo spasiteljsko djelo, nego je bio uobičajen način kažnjavanja u rimskim provincijama u I. stoljeću.

4.6. *Separatizam i društvena distrakcija*

Budući da je ustanovljeno kako je satira književno djelo u kojem se poruzi izvrgavaju ljudske slabosti, osuđuju se poroci, smiješne strane pojedinaca i društvenih skupina, njezini se elementi prepoznaju i u *Life of Brian*. Najočitiije korištenje satire u političkom je kontekstu. Naime, Brian živi u separatistički orijentiranome društvu koje ima velik broj revolucionarnih organizacija: Judejski narodni front, Narodni front judeje, Judejski nezavisni narodni front, Nezavisni front itd. Sve organizacije imaju isti cilj — svrgnuti Rimljane i osloboditi se rimske okupacije, ali u tome sprječavaju sami sebe djelujući jedni protiv drugih i često ne znajući kojoj organizaciji pripadaju. To se na satiričan način prikazuje u sceni u kojoj Brian pristupa jednoj skupini te započinje razgovor:

Brian: Jeste li vi Judejski narodni front?

Glumac: [...] ²⁴Što? Judejski narodni front!? Mi smo Narodni front Judeje!

Glumac 2: Judejski narodni front! [...]

Brian: Mogu li se pridružiti grupi?

Glumac: Ne. [...]

Brian: Nisam ja želio prodavati ove stvari. To je samo posao. Ja mrzim Rimljane jednako kao i svi!

Glumac: Pssst! Jesi li siguran?

Brian: Potpuno siguran. Mrzim Rimljane.

Glumac: Slušaj, ako se želiš pridružiti N.F.J.–u moraš istinski mrziti Rimljane.

Brian: Mrzim ih.

Glumac: O, da? Koliko?

Brian: Jako!

Glumac: Dobro...Upada. Slušaj. Jedini ljudi koje mrzimo više od Rimljana je [...] Judejski narodni front.

Glumac 2: Da! Izdajice!

Glumac: I Judejski Nezavisni narodni front.

Glumac 2: O da! Izdajice!

24 Uredništvo je izbacilo vulgarnu riječ, a tako je učinjeno i na ostalim mjestima (označeno uglatom zagradom).

Glumac: I Narodni front Judeje.
 Glumac 2: Izdajice!
 Glumac 3: Što?! Narodni front Judeje?!
 Glumac 2: Izdajice!
 Glumac 3: Mi smo Narodni front Judeje!
 Glumac 2: O...Ja mislio da smo Nezavisni front.
 Glumac 3: Narodni front!
 Glumac 2: Što se dogodilo sa Nezavisnim frontom?
 Glumac 3: Eno ga tamo! Izdajica!²⁵

Svrha je ovoga razgovora prikazati smiješnu stranu odnosno satirizirati političke frakcije o kojima se govori te na taj način uputiti kritiku sljedbeničkom mentalitetu i psihologiji mase te nekritičkomu prihvaćanju ideja. Taj se motiv provlači kroz veći dio filma te ga se može promatrati kao jednu od nosivih ideja čitavog filma.

5. *Aspekti hereze i blasfemije u Life of Brian*

Hereza (grč. *háiresis* — izbor) »u svom izvornom značenju predstavlja isticanje jednoga posebnog vida istine na štetu organske cjeline ili povezanosti s drugim istinama. U katoličkom okruženju hereza je ne samo nijekanje neke pojedine činjenice (materijalno), nego i slobodno, ustrajno i svjesno nijekanje (formalno) jedne ili više vjerskih istina koje naučava Crkva«²⁶ odnosno ona je »krivovjerje; herezama je crkva od svoga postanka nazivala revolucionarne socijalne pokrete koji su se ideološki očitovali u neslaganju sa službenom teologijom crkve.«²⁷

Blasfemija se određuje kao »govorenje o kome ili čemu što je unaprijed prihvaćeno kao vrijednost (o Bogu, o umjetnosti, itd.) bez pijeteta i bez poštovanja«²⁸, ona je »hula, bogohuljenje; pogrda, psovanje, kleveta.«²⁹

Ranije je spomenuto da su u komentarima britanskoga izdanja DVD–a Pythoni priznali da je film heretičan utoliko što ismijava neke vidove moderne organizirane religije, ali da nije svetogrdan jer se ne izruguje kršćanskomu bogu. Vidovii hereze i blasfemije svakako postoje i mogu se tumačiti na više načina. Naravno, svaka će se odluka opet moći interpretirati i ponovo tumačiti. Iz ranije navedenih elemenata parodije i satire vidi se da je film umjetnički preoblikovao motive koji bi u većini drugih pokušaja preoblikovanja imali mnogo veći prizvuk heretičnosti. Dakle, Brian se stavlja na Kristovo mjesto pa se tobože izruguje zamjenski lik. No očito je da i zamijenjena osoba biva potajno izrugana. Tvorci filma mogu se braniti da je to samo umišljaj tumača djela. Na kraju, može se reći da je *Life of Brian* parodijsko–satirični film s povijesno–biblijskim elementima.

25 Kadar u tom trenutku prikazuje osamljena starca kako sjedi.

26 Starić, Aldo (ur.) Enciklopedijski teološki rječnik. Sveto pismo — povijest — Duhovnost — Fundamentalna teologija — Dogmatika — Moral — Ekumenizam — Religije, Zagreb, 2009, 361.

27 Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi. Tudice i posuđenice*, Zagreb, 2007, 532.

28 Anić, Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2003, 90.

29 Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi. Tudice i posuđenice*, Zagreb, 2007, 179.

Zaključak

Dva se naizgled oprečna svijeta, iako je riječ o dvama autonomnim područjima, religija i umjetnost, kroz cijelu povijest čovječanstva međusobno dodiruju, isprepliću, prožimaju, nadopunjuju, ali i sukobljavaju. Sukobi između religije i filma u suvremeno doba najčešće se povezuju uz satiru i(li) ironiziranje religijskih likova i sadržaja koji katkad skliznu u polje neumjesnih provokacija i bagateliziranja umjetnosti kao takve, a svrha je rada oprimjerivanje navedene pojave. Pitanje slobode umjetničkoga izraza temeljno je pitanje umjetnosti, jednako kao što je pitanje različitih i novih interpretacija svetoga i religijskoga temeljno pitanje svake religije; u suprotnome ona prelazi u dogmatizam i fundamentalizam.

U religijskom filmu odnosno u filmu o Isusu Kristu najčešće se propituju problemi dopuštenosti prikazivanja njegove čovječnosti odnosno božanstvenosti te granice »blasfemije« i povrede »vjerskih osjećaja« koje se ne bi smjele prelaziti. Budući da se u filmovima o Isusu scenaristi i redatelji služe i nebiblijskim ne–kanoniziranim izvorima kao što su apokrifni spisi, legende ili drugi povijesni dokumenti kombinirani s fikcijom, to dodatno pojačava kontrareakcije iz Crkve.

Proučavajući dihotomiju religija–kultura te realizaciju elemenata tih sastavnica u filmu, zaključuje se kako je on prikrivena parodija koja se ruga zamišljenom Brianu, ali uz to očito izruguje konkretnu osobu. Brian dolazi na Kristovo mjesto pa u tom slučaju Krist biva izrugan. Parodija i satira postižu se uvodom novih motiva koji banaliziraju i, na neki način, obezvrjeđuju, ponižavaju tradicionalno uzvišene motive. Bogojavljenje, križ i raspeće, proroke... Parodija se, prema tome, uglavnom koristi u interakciji s novozavjetnim motivima dok se satira koristi kao oruđe za društveno–političko–povijesnu kritiku. Ipak, i parodija i satira koriste se s istom svrhom — stvaraju komični učinak i nasmijavaju gledatelja te istovremeno upućuju kritiku sljedbeničkom mentalitetu, psihologiji mase i nekritičkomu prihvatanju ideja. Iz navedenoga se može zaključiti da je *Life of Brian* parodijsko–satirični film s povijesno–biblijskim elementima, što je i dokazano primjerima iz samoga filma.

Parodying Biblical Motifs in Monty Python's Life of Brian (1979) — Parody or Blasphemy?

Krunoslav Matošević*

Summary

This article examines the relationship between sacred and profane art, film included, and the conflict arising therefrom. Certain scenes from the film Life of Brian are used to explain its parodic and satirical nature, but also its blasphemous and heretical content. In the opening section of the paper the author explains the dichotomy between religion and culture, this being the source of possible dilemmas concerning genre determination and categorization of the film as heretical or blasphemous. He discusses their interrelationship, interaction and the production thereof. In the second section, the author comments religious films and their production. The third section ascertains the genre of the film and presents the elements which cause it to fall into a particular category. The concepts of parody and satire are also clarified, while in the fourth section, heresy and blasphemy are explained. Finally, the author presents a synthesis of all facts previously analysed which define Life of Brian as a satirical parody containing historical and biblical elements.

Key words: parody, blasphemy, Bible, film, culture

* Krunoslav Matošević, M.Ed. E-mail: kruno.matosевич26@gmail.com